

1885 по 1927 і окремо ще й в алфавітному порядку.

Матеріали архівних фондів систематизовані за таким принципом: наукові і публіцистичні праці, матеріали до курсів лекцій, самі лекції, програми лекцій, ділова, наукова, навчально-методична документація, листи Є.М.Щепкіна.

Цінним і безумовно таким, що потребував неабиякої підготовчої праці є розділ: „Література про життя і діяльність Є.М.Щепкіна”, в якому вміщені перелік матеріалів з архівних фондів, документальних публікацій, спогадів про Є.М.Щепкіна, біографічний статей у словниках, енциклопедичних виданнях, перелік некрологів. Окремо виділені рецензії на його праці, статті про вченого – його оцінка в історіографії – це майже 200 позицій, хронологічно від 1885 по 1997 (!) рік. Упорядники добре попрацювали у

фондах наукових бібліотек, музеїв, архівів, у приватних колекціях Одеси, Києва, Ніжина, Москви, Воронежа, Калуги. Для публікацій, що зберігаються у фондах Наукової бібліотеки Одеського університету, дані навіть шифри. Роботу завершує іменний покажчик та списки скорочень.

Що в цілому можна сказати про це видання, чи є сенс шукати в ньому вади? Автори, упорядники видання, зуміли організувати співробітництво з кількома десятками науковців різних установ. Перед нами серйозна колективна наукова праця і вона заслуговує наслідування. Хочеться побачити такі покажчики і для інших вузів України. Тоді з регіональної історії виросте загальна історія нашої країни, яка матиме перспективи стати тотальною історією її наукового, суспільного, ментального, політичного життя, в центрі якого нарешті буде людина.

Павленко Г.В. (Ужгород),
Таран Л.В. (Київ)

НОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ РОСІЙСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ У СЛОВАЧЧИНІ

(Рецензія на монографію: Harbuľová L. Ruská emigrácia a Slovensko (Pôsobenie ruskej rooktóbrovej emigrácie na Slovensku v rokoch 1919 -1939). – Prešov, 2001. – 236 s.)

Одним із наслідків жовтневого перевороту 1917 р. та встановлення більшовицької диктатури в Росії була вимушена еміграція за кордон значної частини населення країни. В результаті, уже на початку 1920-х рр. за рубежем опинилося біля 2 млн. її колишніх мешканців. Рецензоване видання доцента Пряшівського університету Любиці Гарбульової присвячене вивченню діяльності російської міжвоєнної еміграції у Словаччині, що на той час входила до складу Чехословацької республіки. Завдяки зваженій і продуманій політиці уряду цієї держави, гуманному ставленні її громадськості були створені сприятливі умови для соціального, національного, культурного та релігійного життя тисяч біженців із Росії. Саме ці аспекти, тільки на теренах

Словаччини, намагається висвітлити у своїй книзі наша пряшівська колега.

Наразі Л. Гарбульова є найавторитетнішим фахівцем з розглядуваної проблеми. Про її глибокі знання та вміння, талант і ерудицію свідчить цілий ряд праць: як індивідуальних, так і написаних у співавторстві. Тому й рецензована монографія справляє враження надзвичайно скрупульозного й добротного дослідження, яке заповнює маловивчену лакуну новітньої історії країн Центральної Європи. Для її написання авторка залучила широке коло невідомих документів, віднайдених в архівах Словаччини та Чехії, чимало опублікованих джерел, а також значну кількість наукової літератури, у т.ч. на російській і українській мовах.

Перші російські емігранти, зазначає Л. Гарбульова, почали прибувати до Братислави наприкінці серпня 1921 р. із Туреччини, Греції, Болгарії та Югославії. Їх поява стала можливою лише після того, як Президія Ради Міністрів Чехословацької республіки вирішила підключитися до міжнародної акції допомоги російським емігрантам. Більшість біженців одержала від чехословацького Міністерства закордонних справ офіційний дозвіл на проживання в межах території Словаччини. Але були й такі, котрі поселилися тут нелегально. Тому, починаючи із 1922 р., уряд запровадив систематичну реєстрацію російських емігрантів, що опинилися в Словаччині. Вона велася до 1927 р., після чого влада перейшла на індивідуальний облік кожного емігранта. Опрацювавши статистичні дані, Л. Гарбульова припускає, що вже на середину 20-х рр. ХХ ст. у Словаччині налічувалося біля 3000 втікачів із Росії. Усього ж протягом міжвоєнного періоду їх кількість коливалася від 1500 до 2000 осіб. Причини такої малочисельності дослідниця, цілком слушно, пояснює периферійністю Словаччини в російському емігрантському світі (с. 56–57).

Позитивним аспектом монографії Л. Гарбульової є спроба простежити соціальну структуру російської еміграції, в якій переважали робітники, селяни (козаки) та ремісники. Представників інтелігенції було небагато. Серед них виділялися російські студенти, педагоги та вчені. На початку 30-х рр. число інтелігенції зросло у зв'язку з приїздом перших російських випускників чеських технічних вузів. Втім, як впливає з книги Л. Гарбульової, Словаччина також надала можливість російським емігрантам отримати освіту. Так, станом на 1932 р. словацькі середні школи закінчило 90

чоловік. Деякі з них подалися здобувати знання у вищі навчальні заклади. Зокрема, навесні 1922 р. 25 росіян вступило на юридичний, а 1-ин – на філософський факультети Університету ім. Я. А. Коменського в Братиславі. У 1923–1924 навчальному році 34 абітурієнти із середовища російських емігрантів були зараховані студентами медичного факультету цього ж вузу. Отже, Братислава стала одним із російських студентських центрів міжвоєнної Чехословаччини. Тут функціонували студентські організації, з-поміж яких значною популярністю користувалися "Общество русских медиков" (с. 71–92).

Далі авторка простежує наукову діяльність професорсько-викладацького складу з числа російських емігрантів. Першим серед них виділено доцента Київського університету Євгена Перфецького. Він почав читати лекції з історії слов'ян та Росії на філософському факультеті Університету ім. Я. А. Коменського вже в 1922 р. Однак, слід зазначити, що вітчизняна історіографія зараховує Є. Перфецького до яскравих представників українського національного відродження. Це стосується й уродженця Львова, правника Осипа Маркова, котрий вважав себе українцем. Про це свідчить оприлюднена на початку 1990-х рр. М. Мушинкою "Автобіографія" О. Маркова (Див.: Мушинка М. Спогади забутого українського юриста й етнографа// Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Братислава–Пряшів, 1992. – № 18. – С. 181–198). Протягом 1936–1939 рр. у Братиславському університеті читав лекції відомий російський етнограф П. Богатирьов. Свій вклад у розвиток міжвоєнної Словаччини внесла й російська технічна інтелігенція. У цьому контексті Л. Гарбульова згадує

колишнього ректора Московського університету М. Новікова, Д. Андрусова, К. Белоусова, А. Георгієвського та ін.

Чимало місця відведено аналізу діяльності російських емігрантів у Братиславі та Кошицях. Саме в цих містах, як стверджує Л. Гарбульова, проживали найчисленніші емігрантські громади. Так, у Братиславі в розглядуваний період існувало 12 громадських організацій, створених російськими емігрантами: "Русский кружок" (1920), "Галлиполийское землячество" (1926), "Общество русских инженеров и техников" (1931), "Русский клуб" (1932), "Казачий союз атамана Каледина" (1934), "Русская беседа" (1935) та ін. У Кошицях функціонувало 2 емігрантські спілки: "Русский кружок" (1924) та "Объединение русских эмигрантов" (1930). Духовний осередок російської еміграції виник у с. Ладомирова, що в північно-східній Словаччині. З ініціативи архімандрита Віталія (Максименка) тут було створено православний місіонер-

ський центр та засновано церковну друкарню.

Монографія Л. Гарбульової є першою спробою узагальнення історії російської еміграції на теренах Словаччини. Висновки авторки самостійні й обґрунтовані. Суттєво доповнюють рецензоване видання додатки – ксерокопії документів, які підтверджують активну працю російських емігрантів у Словаччині, гуманне ставлення до них місцевих властей тощо. Навіть побіжний огляд книги свідчить про те, що в ній піднімаються важливі питання російсько-словацьких відносин міжвоєнного періоду. Вона є наочним доказом того, наскільки велику роль зіграла еміграція у проникненні російського впливу в країни Центральної Європи. Сподіваємося, що Л. Гарбульова продовжить наукові пошуки і в поле своїх досліджень включить також діяльність української еміграції у Словаччині.

Ліхтей І. М. (Ужгород)